

רוסיה בזירה הבין-לאומית 2008

עודד ערן

מבוא

מלחמת אוגוסט 2008, בין רוסיה לגאורגיה, האירה שני היבטים מרכזיים במדיניות החוץ של רוסיה: יעדיה המדיניים של מוסקווה במרחב ברית המועצות לשעבר והפרמטרים שקבעה לעצמה בתחום זה וכן ההקשר הרחב יותר – כיצד רוסיה הבתר-סובייטית רואה את מקומה בזירה הבין-לאומית, ובייחוד את מכלול יחסיה עם הברית המערבית. להלן אדון בשתי סוגיות אלו.

בדצמבר הקרוב ימלאו שבע עשרה שנה להתפרקות ברית המועצות, ודומה שעד היום אין כל אפשרות לקיים דיון ממצה בהתנהגותה החיצונית של רוסיה מאז בלי להזכיר את הציפיות הלא ראליות של מנהיגי ברית המועצות/ רוסיה בנוגע לזירה הבין-לאומית בשנים שלפני הקריסה ומיד לאחר מכן: גורבצ'וב, וגם ילצין ועוזריו אחריו, פעלו במדיניות החוץ שלהם על בסיס הנחה שהוכחה בתוך זמן קצר כשגויה לחלוטין. הטעות בתפיסתם הייתה כי ברגע שהושג ונשמר השוויון הגרעיני-אסטרטגי בין רוסיה ובין ארצות הברית מובטח מעמדה הבין-לאומי של רוסיה כמעצמה שוות ערך לארצות הברית, גם בעידן ללא עימות גלובלי. חוזה START 1, שנחתם כמה ימים לאחר הפוטש הכושל בקרמלין, באוגוסט 1991, וארבעה חודשים לפני התפוררות ברית המועצות, קיבע את השוויון האסטרטגי בין שתי מעצמות-העל, גם לאחר ביצוע קיצוץ הדדי עמוק במאגרי הנשק הגרעיני שלהן. קוזירייב, שהיה שר החוץ של רוסיה עד תחילת 1996, ביטא את החזון של רוסיה וארצות הברית, המנהיגות במשותף את הסדר העולמי החדש¹. הוא טעה בגדול; למחרת קריסת ברית המועצות התעוררו הרוסים ומצאו את עצמם במציאות בין-לאומית אחרת לחלוטין. אמנם רוסיה נשארה "המדינה היחידה בעולם שמסוגלת להרוס את ארצות הברית" (כך כתב הנשיא המנוח ניקסון)², אבל בשקלול כל מדדי העצמה האחרים הודחה רוסיה למקום הרביעי או החמישי בסולם

ד"ר עודד ערן, מרצה במרכז הבינתחומי, הרצליה. לשעבר, ציר יועץ בשגרירות ישראל בוואשינגטון. לימד באוניברסיטת קולומביה, ניו-יורק, באוניברסיטת רטג'רס, בניו ג'רסי, ובאוניברסיטה העברית, ירושלים.

גורמי הכוח העולמיים, בוודאי מתחת לארצות הברית, לאיחוד האירופי ולסין. כך, בהיעדר סבירות משמעותית לעימות צבאי גלובלי, ואכן גם בשל הידרדרותה של כלכלת רוסיה לתהום (עד רמת תל"ג של כ-250 מיליארד דולר בראשית שנות התשעים),³ נראה אז הטיעון כי רוסיה היא מעצמה גדולה פתטי למדי.

המדינאים הרוסים הבינו מהר מאוד כי הנסיבות הבין-לאומיות אינן עולות בקנה אחד עם מה שהגו "האבות המייסדים" של רוסיה הבתר-סובייטית. אידאולוג ההערכה המחודשת שנעשתה היה יבגני פרימקוב, שהחליף את קוזירייב כשר החוץ ב-1996. בזיכרונותיו הוא מסביר כי לפני שנכנס לתפקידו כבר הייתה במוסקווה השלמה עם התפיסה שיחסי רוסיה עם ארצות הברית יהיו דומים למודל יחסי גרמניה או יפן עם וושינגטון לאחר תבוסתן במלחמת העולם השנייה. האומות המובסות היו לבעלות ברית זוטרות של המנצחים. על פי תפיסה זאת, הייתה רוסיה אמורה להפוך לשותפה בין-לאומית משנית בחשיבותה של ארצות הברית. לתפיסתו של פרימקוב, שותפות כזאת בין רוסיה למערב לא באה כלל בחשבון.⁴ בניצוחו הייתה מדיניות החוץ של רוסיה נחרצת יותר. אמנם דפוס החשיבה החדש הכיר במרחב ניכר של חפיפה בין האינטרסים של רוסיה לאלו של ארצות הברית, אולם הוא גרס גם את קיומם של תחומי ניגוד אינטרסים משמעותי בין השתיים.⁵

הכיוון החדש בניהול יחסי החוץ של רוסיה הוליד נטייה פרשנית לראות במדיניות החוץ של רוסיה במשך שבע עשרה השנים האחרונות התמודדות בין שתי מגמות סותרות כלפי הזירה העולמית. הטענה הייתה כאילו שלאחר חורבנה של השיטה הטוטליטרית הקומוניסטית רוסיה עסוקה בחיפוש זהותה החדשה כאומה, והיא מתלבטת בין מזרח למערב.⁶ משבאה, בחודש האחרון, תגובתה הכוחנית של רוסיה לתקיפת גאורגיה בדרום אוסטיה התעורר דיון ציבורי נוקב בשאלה אם רוסיה והמערב נמצאים על ספה של מלחמה קרה חדשה?

כיום יותר ויותר נראה שראיית המדיניות של רוסיה כמתלבטת בין אוריינטציות שונות אינה קולעת. במידה מסוימת הראייה הזאת היא עצמה שארית של פרספקטיבה פרשנית מתקופת המלחמה הקרה, של חששות מאיומים שאינם עוד ראליים וחוסר הבנה של מערכת נסיבות שונה לחלוטין. יש להדגיש כי רובו המכריע של העם הרוסי אינו רואה ברוסיה חלק אינטגרלי של המערב, ואין לו שום תחושה של השתייכות טבעית למשפחת עמי המערב וגם שום שאיפה להיכלל בה.⁷ רגשות ניכור וחשדנות כלפי המערב, ובייחוד כלפי ארצות הברית וכוונותיה, היו תמיד נפוצים בין הרוסים, וכך גם כיום. אסור לשכוח כי אף שהברית האירואטלנטית מצדה עשתה כמה מחוות נדיבות כלפי רוסיה (כגון הכללתה ב-G-8, הסכם שיתוף הפעולה בין רוסיה לנאט"ו, שילובה בקוורטט [ארצות הברית, האיחוד האירופי, רוסיה והאו"ם], הסיוע הפיננסי, אף כי זה לא סיפק את הרוסים, ועוד), היא לא

ראתה ברוסיה מעולם את הילד האובד שחזר לחיק המשפחה. מסיבות שכבודן במקומן מונח, חברות מלאה של רוסיה בנאט"ו או באיחוד האירופי אינה עומדת כלל על הפרק בעתיד הקרוב, ותחושת הניכור כנראה דורצדית.

בהיבט הרוסי, אפשר כמובן לנסות ולהבין את המצב הנתון, בפרספקטיבה היסטורית של כמה מאות שנים, שהתאפיינו בניכור כפול של רוסיה ממערב אירופה, המתחיל בקרע בין הנצרות המזרחית למערבית, והולך דרך הכיבוש הטריטוריאלי של רוסיה במאות השלוש עשרה עד החמש עשרה. אפשר גם להיתפס לגישה פסיכו-אנליטית של הנפש הרוסית, ולהתייחס לאגו המושפל של אומה גדולה ועטורת ניצחון במלחמת העולם השנייה, שבסיומה של המחצית השנייה של המאה העשרים הביסה אותה יריבתה הגדולה ארצות הברית.

יש כמובן הרבה מן האמת בטיעונים אלה, אבל צריך גם לראות נכוחה את מה שהתרחש לאחר קריסת ברית המועצות ואת אכזבתה של רוסיה בדור הנוכחי מן האפיזודה הקצרה של ניסיון אמת, אולי תמהוני, להגיע להשתלבות במחנה עמי המערב. על רקע זה נקבעו מחדש העקרונות המנחים את התנהלותה של רוסיה בעניינים בין-לאומיים, ואלה נמצאים בתוקף כבר יותר מעשר שנים. למעשה, זה היה שינוי התפיסה האסטרטגית היחיד כלפי הזירה הבין-לאומית שהתחולל במוסקווה בשבע עשרה השנים האחרונות. מובן שניכרו מדי פעם ניואנסים ודפוסי פעולה שונים (למשל הסכמתו של פוטין לנוכחות זמנית של צבא ארצות הברית במרכז אסיה הייתה מתוך הנחה שהמאבק נגד הטרור הנובע מאפגניסטן הוא גם אינטרס מובהק של רוסיה), אבל הפרדיגמה שנקבעה חמש שנים לאחר חורבן ברית המועצות נשארה אבן הפינה בתפיסתה הרשמית של רוסיה את העולם החיצוני עד עצם היום הזה. פוטין לא ערער מעולם על תקפותן של הנחות 1996. למעשה, האירוניה של הגורל היא כי ככל שעבר מצבה הכלכלי של רוסיה מהפך דרמטי לטובה מתחילת העשור הנוכחי, מה שנראה אולי כהתנהגות פתטית מעט במחצית השנייה של העשור הקודם נראה פתאום אפשרי ואף מועיל בזמנו של פוטין.

לכן אפשר לסכם ולומר כי הראייה ששלטה בכיפה בקרב קברניטי המדיניות הבין-לאומית במוסקווה, מן המחצית השנייה של שנות התשעים, לא שללה מעולם קיום של מרחב מוגדר של אינטרסים וכן ערכים משותפים ואף זהים בין רוסיה למערב, כגון המאבק נגד טרור בין-לאומי, מניעת הפצתם של כלי נשק להשמדת המונים ועוד; היא גם לא נתפסה לשום חזון של רוסיה כמדינה אויבת לברית המערבית, אולם בשל אי-השתייכותה של רוסיה למחנה זה היא פיתחה תחושת חוסר נוחות חריפה כלפי הדומיננטיות של ארצות הברית ובעלות בריתה בזירה העולמית, על בסיס הראייה כי בכמה אזורים, בייחוד במרחב המדינות העצמאיות של ברית המועצות לשעבר, יש ניגוד מהותי בין היעדים המערביים ובין האינטרס של רוסיה.

רוסיה ומרחב ברית המועצות לשעבר

אף כי קריסתה של האימפריה הסובייטית הייתה מהלומת אגו אדירה ללאומנות הרוסית, קשה לזהות כיום בקרב המעמד הפוליטי הרוסי געגועים עזים לימי הזהר שמוסקווה פרסה בהם את אדנותה מנהר האלבה בגרמניה עד בולגריה בדרום אירופה. מן הסתם רק מעטים ושוליים חולמים על חידוש הבעלות האימפריאלית על אזור זה. לעומת זאת, אי־ההשלמה עם אבדן האחיזה המוצקה של השלטון ברפובליקות המערביות של ברית המועצות (בייחוד באוקראינה), בעבר הקווקז ובמרכז אסיה מתקיימת בעצימות גבוהה ולא נמוגה כלל. פוטין הבהיר בשעתו כי הוא רואה בהתפתחות הזו אסון היסטורי בממדים ענקיים, וכינה אותה "קטסטרופה", ברוסית מילה נרדפת ל"שואה"⁸. עד היום הרוסים רואים באבדן השטחים האלה אסון לאומי מן המעלה העליונה, ולא השלימו עמו מעולם רגשית ואינטלקטואלית. יוזכר כי התפוררותה של ברית המועצות לא היה תהליך שלומי לחלוטין, אלא כלל חמש מלחמות אזרחים (אחת במולדובה, שתיים בגאורגיה, שלישית בין ארמנים לאזרים, ואחת בטאג'יקיסטן), מאה אלף הרוגים, חצי מיליון נפגעים ומיליוני אזרחים עקורים.⁹

רוסיה חוזרת ומצהירה במפורש בכל הזדמנות כי אחת עשרה הרפובליקות במרחב ברית המועצות לשעבר (אוקראינה, בלארוס, מולדובה, גאורגיה, ארמניה, אזרביידזאן, תורכמניסטן, אוזבקיסטן, קזחסטן, קירגיזסטן וטאג'יקיסטן) נמצאות בעדיפות עליונה מבחינת האינטרס הלאומי שלה. המדינות הבלטיות, שאינן חברות בחבר המדינות (CIS*), אינן נזכרות במניין הרוסי הזה, לא במפורש לפחות.¹⁰ עם זאת, במישור ההתנהגות המדינית, הייתה התנהלותה של מוסקווה כלפי הרפובליקות העצמאיות החדשות פרגמטית למדי, במובן של הימנעות מקידום יעדים לא ריאליים. יצוין כי גם במלחמה האחרונה בין רוסיה לגאורגיה, על השליטה בחבל דרום אוסטיה, ידעו הרוסים לנצל היטב את המהלך הבלתי מחושב והלא נבון של נשיא גאורגיה: הם הנחיתו עליו מהלומה צבאית, ואף הכירו במעמדו העצמאי של החבל, אולם בעת ובעונה אחת הם נמנעו מכיבוש טביליסי הבירה ושטחים נוספים בגאורגיה. הצעד הזה היה ללא ספק בהישג ידם, אך לו נקטו אותו היה הדבר בבחינת חציית כל הקווים האדומים של מרחב הפעילות הצבאית והמדינית שהייתה הקהילה הבין־לאומית מוכנה לשאת. יוצא מכך שכינונה מחדש של

רוסיה חוזרת ומצהירה במפורש בכל הזדמנות כי אחת עשרה הרפובליקות במרחב ברית המועצות לשעבר נמצאות בעדיפות עליונה מבחינת האינטרס הלאומי שלה

מדינה פדרלית מאוחדת, נוסח ברית המועצות, אינה – ולא הייתה – יעד אופרטיבי של הקרמלין, מאז סופה של האימפריה הסובייטית; ובכל זאת, ההנחה המשתמעת של קובעי המדיניות במוסקווה הייתה תמיד שבשל גודלן המזערי יחסית של

המדינות העצמאיות החדשות במרחב הזה וקרבן הטרטוריאלי לננק הרוסי, לא יהיו להן ברורות מדיניות וכלכליות מגוונות, ולכן במדיניות מחושבת ומדודה, ובכללה הן מקלות והן גזרים, הן יאלצו לחזור למרחב ההשפעה הרוסי. באופן הזה תוכל רוסיה להמשיך ולקיים את ההגמוניה המדינית, הצבאית והכלכלית בשטחים הסובייטיים לשעבר. כל זאת כמובן בהנחה שיהיה אפשר למנוע מהן חלופות ופיתויים ראליים שיציגו לפנין גורמים זרים. במשך כל השנים שמאז קריסת ברית המועצות רוסיה פועלת ככל יכולתה לקידום האינטרסים המרחביים שלה וכן לסיכול חיזורים של גורמים מערביים, בייחוד של ארצות הברית, אחרי המדינות העצמאיות החדשות, שמכוונים – בראייה הרוסית – למנוע מהן נפילה מחדש לחיקה של רוסיה.

מרחב ברית המועצות לשעבר נהיה אפוא נקודת החיכוך העיקרית כיום בין האינטרסים של רוסיה ליעדיה של ארצות הברית. התכניות המתגלגלות לצירופן של אוקראינה וגאורגיה לנאט"ו הן בבחינת סדין אדום בראיית הקרמלין. במסמכים הרשמיים מוסקווה מגדירה את האינטרסים שלה חד-משמעית: שמירת היציבות המדינית ומניעת השתלטותן של קבוצות אסלאמיות-ג'האדיות, קשרים הדוקים עם האוכלוסיות האתניות הרוסיות במרחב (שגודלן מוערך ב-19 מיליון) וכן אינטרסים כלכליים וצבאיים חשובים. מומחי המסד הצבאי הרוסי רואים עד היום בגבול הסובייטי הישן את פרמטר הביטחון הרוסי, ודבר זה מצדיק בעיניהם המשך פריסה צבאית של כוחות רוסיים במדינות אלה (נכון ל-2008 רוסיה מחזיקה במרחב הזה שבין הגבול הרוסי לגבול הסובייטי הישן, יותר מעשרה מתקנים ובסיסים צבאיים, כמה עשרות אלפי חייל ועוד כ-20 אלף טכנאים).¹¹ בנאומו של פוטין לפני פורום שנתי של דיפלומטים רוסיים, ביולי 2004, הוא הדגיש את החשיבות העליונה שרוסיה מייחסת לשטחים הסובייטיים לשעבר וקבע מפורשות שלרוסיה יש זכות מלאה ולגיטימית להתערב באזורים אלה, תוך כדי שימוש בכל האמצעים שברשותה, ובכללם הפעלת כוח צבאי לשם יישוב סכסוכים, שמירת היציבות והגנה על אזרחים רוסיים המתגוררים בהם.¹²

במבט כולל התבססה התנהלותה של רוסיה כלפי המרחב הזה על שני עקרונות מנחים: העיקרון הראשון – אינטגרציה (הם נמנעים במכוון משימוש במונח "אינטגרציה מחדש" או "השבת השטחים לבעליהם" בשל הקונוטציות האימפריאליסטיות שלהם). המסמך החדש, מיולי 2008, הקרוי "דוקטרינת מדיניות החוץ של הפדרציה הרוסית" (כמו קודמיו), מבהיר כי שום אוריינטציה מדינית של המדינות החדשות אינה מקובלת על מוסקווה, מלבד מאמץ משותף להמשך התקרבותן למדינת האם, הלוא היא רוסיה. עם זאת, המסמך נמנע מאזכור או משלילה של אופציות אחרות.

העיקרון המנחה השני הוא הלגיטימיות הבין-לאומית. ההנהגה הרוסית הייתה ממש מן ההתחלה עקבית בחתירתה לקבל, ולו מראית עין, לגיטימציה חיצונית, לכל צעד אסטרטגי שעשתה לצורך הגנת העניינים שלה באזורים האלה. הצורך בדרכי פעולה שיהיו מוכרות על ידי הקהילה הבין-לאומית הביא אותה להשתמש במגוון שיטות. אפשר שהיו במוסקווה בשנים הראשונות לנשיאותו של ילצין כאלה שסברו כי המערב יתיר לרוסיה יד חופשית במהלכה כלפי מרכז אסיה והקווקז, בנימוק שרוסיה – הגובלת עם דרום אסיה ועם מערבה – משמשת קיר מגן של אירופה נגד אסלאם קיצוני וחוסר יציבות מדינית המוקרנת מן האזורים האלה.¹⁴ כיום ברור שלרוסיה אין שום סיכוי לקבל צ'ק פתוח בסוגיה זאת, אולם במקרה אחד לפחות, בפיקוח על הפסקת האש בסכסוך בין ארמניה לאזרביידזאן, הצליחה מוסקווה לקבל הכרה בין-לאומית במעמדה המוביל: כוח שמירת השלום הבין-לאומי באזרביידזאן, שהוא לכל דבר ועניין בעיקרו יחידה צבאית רוסית, פועל בסמכות האו"ם, אבש"א וקבוצת מינסק. הקהילה הבין-לאומית הבינה שהאינטרס של רוסיה בעניין זה עצים למדי, ובשל כך תהיה רוסיה הגורם היעיל ביותר בביצוע המשימה.

עם זאת, עד כה הסכמים וחוזים רב-צדדיים ודו-צדדיים עם המדינות העצמאיות, הם ששימשו בסיס עיקרי למעמדה המוביל של רוסיה בזירה זאת, וסיפקו לגיטימציה לצורות שונות של מעורבותה בשטחים האלה. אפשר למשל לתהות מדוע רוסיה מייחסת חשיבות כה רבה במסמכי הרשמיים לארגון חמ"ע (CIS) (הנזכר יותר מעשר פעמים בדוקטרינה החדשה); כאשר הארגון הוכח כגוף רב-צדדי רופף, ומכשיר בלתי יעיל לחלוטין באכיפת ההגמוניה של רוסיה על אחת עשרה הרפובליקות הסובייטיות לשעבר. ההסבר הוא בכך שמאז הקמתו של חמ"ע ב-1991 הוא נועד לפני הכול לספק בסיס חוקי – חלופי למבנה הסובייטי – להמשך הנוכחות הצבאית והכלכלית של רוסיה וכן למעמדה המוביל במדינות האלה. לכן בראייה הרוסית, בהיעדרו של כל מסמך אחר, שכל אחת עשרה המדינות החדשות חתומות עליו, משמש חוזה חמ"ע כמסמך חוקי לגיטימי בסיסי. בד בבד עם זאת, ולצורך הפעלה יעילה יותר של השפעתה הצבאית והכלכלית, במקרה זה על שש מדינות חברות בחמ"ע, מוסקווה משתמשת בשני ארגונים רב-צדדיים אחרים: "ארגון ברית הביטחון הקיבוצי" (CSTO*), שמתאם מדיניות צבאית משותפת בין רוסיה ובין קזחסטן, אוזבקיסטן, קירגיזסטן, טאג'יקיסטן, ארמניה ובלארוס ו"הקהילה הכלכלית האירו-אסייתית" (EEC)*, הפועלת לשילוב בין כלכלותיהן של אותן שש המדינות עם זו של רוסיה. למערכת הזאת של ההסכמים הרב-צדדיים מצטרפת סדרה של הסכמים וחוזים דו-צדדיים עם ממשלות של מדינות מסוימות במרחב (כמו החוזה עם קזחסטן, המסדיר את השימוש של רוסיה במתקני הניסוי

של טילים גרעיניים, ושיגורי חלל בביוקונור והחזזה עם אוקראינה, המסדיר את השימוש של הצי הרוסי בבסיסו בסבסטופול (שבקרים).

כמצוין לעיל, רשמית, המסמכים הרוסיים מגדירים את הסכנות המאיימות בפועל על המרחב הזה כטרור בין-לאומי ואסלאם קיצוני (ונוספים לכך גם ניתוב סמים מאפגניסטן והגירה לא חוקית). כאמור, האיומים שאינם מפורשים במסמכים הרוסיים, הם – לדידה של רוסיה – אלו הנובעים מהשפעות זרות ומניסיונות של גורמים חיצוניים לחדירה כלכלית, מדינית וצבאית לתחומי המדינות החדשות. בשנים הראשונות לנשיאותו של ילצין נפל החשד לכך על טורקיה, שנתפסה כמבקשת לבנות לעצמה מעמד בקרב העמים דוברי הטורקית במרכז אסיה ובקווקז, אבל מהר מאוד התברר כי האיום הזה אינו רציני. לזמן מה היה נדמה גם שאולי איראן תנסה לקדם ייצוא מהפכת האסלאם לרפובליקות המוסלמיות, אולם מאוחר יותר התברר למוסקווה כי איראן מוכנה לשתף פעולה להשגת הפסקת אש והסכם מדיני שסיימו את מלחמת האזרחים וייצבו את המצב בטאג'יקיסטן.

כך נשאר בראייה הרוסית שני גורמים ראשיים המאיימים בהסגת גבול לתוך תחום ההגמוניה הרוסית בחוץ-לארץ הקרוב: סין (בייחוד בנוגע למרכז אסיה) והברית המערבית (בנוגע לכל המרחב, אך בעצימות גבוהה בנוגע לרפובליקות המערביות, ובייחוד אוקראינה וגאורגיה). סין אכן מראה עניין רב במדינות מרכז אסיה, לפני הכול כמקור אנרגיה, וגם משום שנפח סחר החוץ שלה ויחסיה המדיניים אתן משמעותי מאוד. היקף סיוע החוץ השנתי של סין למדינות אלו הוא מיליארד דולר בקירוב. אף על פי כן, ולפי שעה לפחות, אין שום סימנים לכוונות של סין להביא לדחיקתה של רוסיה מן האזור הזה.¹⁵ לפיכך בראייתה של מוסקווה את האתגר שארצות הברית ונאט"ו מציבים להשפעתה במרחב הזה, וגם מתוך הבנתה

כי אינה מסוגלת להתמודד לבדה עם כל הדינמיקות הפוליטיות באזור, היא בחרה לשתף פעולה עם בייג'ינג לצורך שמירת היציבות באזור. הקמתו של "הארגון השנחאי לשיתוף פעולה" (SCO)*, ב־2001, שחברות בו כיום רוסיה, סין, קזחסטן, אוזבקיסטן, טאג'יקיסטן וקירגיזסטן (על בסיס חמישיית שנחאי מ־1996), כוונה לאפשר לשתי המעצמות האזוריות (רוסיה וסין) לקבוע את סדר היום האזורי ולפעול במשותף לבלימת המעורבות המערבית, שכבר רחשה במקום באותן שנים.

בשלוש השנים האחרונות אכן רשמה מדיניותה של רוסיה כמה הישגים משמעותיים במרכז אסיה: נסיגת הכוחות האמריקניים שהיו מוצבים באוזבקיסטן, בלחץ של SCO, ושובה של אוזבקיסטן, לאחר התלבטות של כמה שנים בין מזרח למערב, לחיקה של אימא רוסיה.

בראייה הרוסית נשאר
שני גורמים ראשיים
המאיימים בהסגת גבול
לתוך תחום ההגמוניה
הרוסית בחוץ-לארץ
הקרוב: סין והברית
המערבית

ברפובליקות המערביות המצב מורכב יותר. כיום ארבע מדינות חותרות להינתק, במידה זו או אחרת, משליטתה של רוסיה: גאורגיה, אוקראינה, אזרביידזאן ומולדובה (GUAM). בידי רוסיה יש אמצעי השפעה יעילים בנוגע אליהן מאחר שכולן "נולדו" עם "מומי לידה" רציניים, כלומר סדקים רציניים בלכידות הלאומית שלהן (אוקראינה, הנמצאת בפילוג עמוק בין האוכלוסייה הרוסית אתנית, וכן זאת האוקראינית, שעברה תהליך רוסיפיקציה, ובין הרוב האוקראיני הלאומני; גאורגיה עם שני המיעוטים המורדים שבשטחה: האבחזים והדרום אוסטים). רוסיה מנצלת היטב את המורכבויות האלה, כמו שנראה בבירור במלחמת רוסיה גאורגיה, בחודש האחרון. היא אינה מהססת להשתמש בכל האמצעים שברשותה, ובכלל זה כוח צבאי, להגן על מה שנראה לה כאינטרסים שלה. עם זאת, אף כי הקרמלין מאמין ביעילות הפעלתו של לחץ מתמשך על כל המדינות שבמרחב ברית המועצות לשעבר, זהיר יותר בהתנהגותו כלפי הרפובליקות שבטריטוריות המערביות, משום מודעותו לעניין העצים של מדינות הברית האירואטלנטית בשטחים אלה. הצלחתן של "מהפכות הצבע" בגאורגיה (2003) ובאוקראינה (2004–2005), כמו האפשרות של שילובן העתידי של שתיים אלה בנאט"ו, הוא כאב ראש קשה ומציק לרוסיה, המנסה ללא הרף להתערב בענייני הפנים שלהן במגמה לסכל התפתחויות אלה. מאחר שעד כה לא הולידה פעילות נמשכת זאת של מוסקווה הצלחה משמעותית, יש להניח כי ההנהגה הרוסית מודעת היטב למוגבלותה המדינית בבלימת ההשפעות המערביות. כאמור, המגבלות על חופש הפעולה הצבאית של מוסקווה, כמו שבאו לידי ביטוי במלחמת גאורגיה-רוסיה, דהיינו עצירת הפעולה הצבאית ורתיעה מכיבוש טביליסי, מצביעות על זהירותם של קברניטי רוסיה שלא לעבור את הפרמטרים אשר מעבר להם ייקלעו לקונפליקט בלתי הפיך עם הברית המערבית. בהמשך המאמר אנסה להסביר את הסיבות לזהירות של רוסיה.

רוסיה והברית המערבית: מאזן העוצמה

רוסיה היא ללא עוררין כיום מעצמת-על בתחום האנרגיה. יש ברשותה עתודות עצומות של פחמימנים (הידרוקרבונים); עתודות הגז הטבעי הגדולות בעולם, דהיינו שלושים ושלושה אחוזים מכלל העתודה העולמית מצויה בשטח רוסי (חמישים וחמישה אחוזים, ובכללם מרבצי הגז הנמצאים ברפובליקות של "חוץ-לארץ הקרב"). כיום רוסיה מספקת כארבעים אחוזים מצריכת הגז הטבעי במזרח אירופה ובמערבה, ובעוד כעשרים שנה היא צפויה להגיע לאספקה של כשלושה רבעים מן הדרישה.¹⁶ ב-2007 הייתה רוסיה יצרן מוביל של נפט גולמי, אף כי ברשותה מצויה רק העתודה השמינית בגודלה מעתודות הנפט הגולמי שבעולם. ההכנסה היומית של האוצר הרוסי ממכירות אנרגיה הוערכה ב-2007

ב־530 מיליון דולר ליום, ובחישוב שנתי הגיעה למאתיים מיליארד דולר בקירוב (בערכי הדולר אז).¹⁷ שום מגזר אחר בכלכלת רוסיה אפילו לא מתקרב לרמת ההכנסה שהוא מביא במטבע זה.

בכל זאת, ניתוח משווה של הכלכלה הרוסית לעומת כלכלות "הענק" הלאומיות האחרות מראה שהמשק הרוסי בסך הכול קטן למדי. התל"ג של רוסיה לשנת 2007 היה בסדר גודל של 1.42 טריליון דולר, כמחצית מזה של בריטניה (2.84 טריליון דולר) וצרפת (2.68 טריליון דולר) בנפרד, מעט יותר משליש מזה של גרמניה (3.43 טריליון דולר), ועדיין קטן מאוד מזה של איטליה (2.22 טריליון דולר). על פי אותה שיטה, התל"ג המשולב של ארצות הברית ומדינות האיחוד האירופי (כשלושים טריליון דולר) מגמד את הכלכלה הרוסית לפחות מחמישה אחוזים,¹⁸ שלא להזכיר כי רוסיה מפגרת כבר כמה שנים אחרי סין (3.94 טריליון דולר), וכמובן אחרי יפן (4.96 טריליון דולר).¹⁹

התמונה משתנה מעט בתחום העוצמות הצבאיות, אף כי – עד כמה שהדבר מפתיע – לא לחלוטין. מאז 1972 זכה השוויון האסטרטגי הסובייטי – וכיום הרוסי – עם ארצות הברית, להכרה חוזית מצד ארצות הברית (SALT-1). ב־2008, כולל ארסנל הנשק ההתקפי האסטרטגי של רוסיה 3113 ראשי קרב,²⁰ מעט פחות מזה האמריקני, דהיינו, הוא בקירוב ברמה המותרת, כפי שנקבעה בחוזה START-1 מ־1991. חוזה SORT מ־2002, שלא עסק כלל בסוגיית גודל המאגרים הגרעיניים ששני הצדדים מחזיקים, אלא רק במספר הטילים האסטרטגיים הניתנים להצבה מבצעית, נזהר גם הוא לקיים את עקרון השוויון בין שתי המעצמות בהיבט הזה. לכאורה אפוא הייתה רוסיה אמורה להיות מרוצה מהמעמד המכיר בה כמעצמה גרעינית מספר שתיים בעולם, אבל כל הסימנים הם שרוסיה מוטרדת כיום מאוד ממה שנראה לה כמאזן כוח לא יציב.

קברניטי המדיניות הרוסית מודעים לדאבונם לעובדת קיומם של משאבים פיננסיים אדירים שעומדים לרשותה של ארצות הברית ועשויים לאפשר לה לפתוח שוב פער אסטרטגי שישאיר את מוסקווה מאחור בכל מה ששייך לקצב ולהיקפים של בניית העצמה הצבאית של ארצות הברית. למעשה ב־2008 הייתה ההוצאה של ארצות הברית על תקציב ההגנה 480 מיליארד דולר, כלומר פי 15 מן ההוצאה של רוסיה לצורכי ביטחון (35 מיליארד דולר).²¹ בכירים רוסים בממסדי החוץ וההגנה הודו בעבר לא פעם כי אחד השיקולים העיקריים שהיו למוסקווה לכניסה למשא ומתן ולחתימה בסופו של התהליך על חוזי הגבלת הנשק הגרעיני היה לפני הכול הרצון למנוע התחדשות של מירוץ החימוש הגרעיני, שרוסיה עלולה למצוא בו את עצמה שוב עם יכולות נחותות מאלה של ארצות הברית, ויותר מכך – לקשור את האמריקנים למחויבות חוזית להגביל את בניין היכולת האסטרטגית שלהם.²²

הפרספקטיבה הזאת מציבה היום לפני ההנהגה הרוסית שתי בעיות עיקריות: (א) המשטר של בקרת הנשק הגרעיני, שחווה START-1 וחווה SORT הם אבני היסוד שלו, מתקרב לתאריכי תפוגתו: START אמור לפקוע בסוף 2009, ו-SORT – ב-2012. כדי לכוון משטר המשך יהיה צורך להיכנס שוב למשא ומתן בין-מעצמתי, ומוסקווה אינה בטוחה כלל שלושינגטון יש עניין בכך. אחרי הכול, כולם זוכרים שממשל בוש, שעתיד לסיים את תוחלת חייו בקרוב, הגיע לבית הלבן עם תפיסה שאין עוד צורך להיכנס למשא ומתן על הסכמים נוספים לבקרת נשק אסטרטגי עם מוסקווה. יוזכר גם כי ככל הידוע, הארסנל הגרעיני של רוסיה נמצא בתהליך התיישנות מהירה; (ב) חוסר הנחת של רוסיה מן הדינמיקה של המצב הצבאי שהתהווה באירופה לאחר נסיגת כוחותיה מגרמניה ושאר מדינות מזרח אירופה. בכמה הזדמנויות קבלו אישים רוסים מרכזיים כי לפני הנסיגה בפועל של הכוחות הסובייטיים/רוסיים בתחילת שנות התשעים הבטיחו להם נאמנה כמה מדינאים מערבים בולטים, שלנאט"ו אין כל כוונה לנצל את יתרונות הפינני הצבאי של רוסיה ממרכז אירופה וממזרחה.²³ למרות זאת, רוסיה מוצאת את עצמה כיום במצב צבאי חדש, שכל גרורותיה לשעבר, מי שהיו מדינות ברית ורשה, משולבות בו בברית הצפון אטלנטית, שמטוסי הברית מפטרלים בו במרחב האווירי של הארצות הבלטיות, אשר מתוכננת בו בעתיד הקרוב הצבה של חיילי ארצות הברית ברומניה ובהונגריה, שלא להזכיר את ההצבה המתוכננת של מיירטי טילים בפולין, ורדאר נגד טילים ברפובליקה הצ'כית. המורטוריום שהטילה רוסיה בדצמבר האחרון על חוזה ה-CFE* שיקף מצד אחד את ראיית של רוסיה בחוזה זה מסמך מיושן ולא מעודכן, המבוסס על מציאות שברית המועצות עוד הייתה קיימת בה, ולא את המבנה האירופי החדש שנוצר לאחר קריסתה, ומצד אחר היה מורטוריום זה בבחינת ניסיון (שטרם ברור אם יעלה יפה) לזרז פתיחת משא ומתן מחודש לרביזיה מקיפה של כל מאזן הכוחות הקונבנציונלי באירופה.

עם כל הנאמר לעיל צריך גם לזכור שמוסקווה אינה נמצאת רק במגננה כאשר נדונה סוגיית בניין הכוח הצבאי. המציאות הכלכלית הקשה והתשישות המדינית שאפיינו את העשור הראשון לאחר היעלמותה של האימפריה הסובייטית הסתירו את הדחפים ואת השאפתנות האימפריאלית שקיננו תמיד בהנהגה הרוסית, ובו בזמן הביאו לעצירה כמעט מלאה בתהליך בניין העצמה הקונבנציונלית והאסטרטגית של רוסיה. בשנים הרעות האלה חדלו כל זרועות הצבא מהזמנות רכש של אמצעי לחימה, והתעשיות הביטחוניות צמצמו את היקף הייצור שלהן לכדי עשרה אחוזים מיכולתן.²⁴ כל זה השתנה עם המהפך במצבה של כלכלת רוסיה. בתקופתו של פוטין (בייחוד בקדנציה השנייה שלו כנשיא), כשהחלו להצטבר יתרות ענקיות של "פטרורובלים", חזרה למוסקווה תחושת הביטחון העצמי, ואפשרה לה להשיק את רוסיה מחדש על מסלול הבינוי והפיתוח הצבאי.

ב־2007 אישר פוטיין תכנית שבע שנים, בהוצאה של מאתיים מיליארד דולר, למודרניזציה של הכוחות האסטרטגיים והקונבנציונליים, ובכלל לזה בניין חמש נושאות מטוסים לצי.²⁵ חיל האוויר של רוסיה חידש את שגרת הטיסות שהייתה נהוגה בתקופת המלחמה הקרה, כאשר היו המפציצים האסטרטגיים הסובייטים מפטרלים באוקיינוסים, והחלו דיבורים על חידוש הנוכחות של השייטת הרוסית בים התיכון ועל חזרה לשימוש מלא בנמל טרטוס שבסוריה.²⁶ אם כן, אפשר לומר שבשנים האחרונות רוסיה אכן עובדת קשה על ניפוח שריריה הצבאיים. אין ספק שהיא עושה זאת על בסיס תפיסתה את עצמה כמעצמה גדולה ומשום שבכוונתה להישאר כזאת. עם זאת, בראייה מעשית, הדבר מתבצע תוך כדי מעקב מתמיד אחרי ההתעצמות המהירה של הכוח הצבאי של ארצות הברית, ובייחוד כדי להבטיח שרוסיה תשמור על מעמדה כגורם צבאי ומדיני שלא ניתן להתעלם ממנו. סביר כי מוסקווה תפעל בנחישות מול הממשל האמריקני הבא כאשר יעלו על הפרק סוגיות כמו משא ומתן על הסכמים חדשים לבקרת נשק אסטרטגי, ועתידם של אזורי שיש לה בהם, לתפיסתה, אינטרסים חיוניים, בייחוד כמו במרחב ברית המועצות לשעבר, אך גם באזורים אחרים הסמוכים לגבולותיה או שאינם רחוקים מהם.

ארכיטקטורה חדשה של היחסים הבין-לאומיים

לא רק ההיבט הצבאי אסטרטגי, אלא מכלול היחסים המדיניים עם מדינות המערב, מטריד כיום ביותר את קברניטי מוסקווה. מבחינה כלכלית, יותר ממחצית סחר החוץ שלה הוא עם האיחוד האירופי.²⁷ בזמן חתימת הסכם השותפות ושיתוף הפעולה עם האיחוד (PCA)*, ב־1977, תיארה אותו אישיות רוסית בכירה כחשוב לא פחות מחוזה START-1. הבעיה העיקרית בגזרה הזאת, בראייתה של מוסקווה,

היא התרחבותה והתחזקותה המדינית של הברית הצבאית האירואטלנטית הנושקת בה ממערב, בהנהגתה של ארצות הברית. ברית זאת חזקה היום מכל הבחינות יותר מאשר הייתה אי־פעם בתקופת המלחמה הקרה. הנהגת נאט"ו מצדה, בהיותה מודעת היטב לחששות שהתעוררו ברוסים בעקבות שני סבבי ההרחבה של הסכם הברית והכללת המדינות החדשות בארגון (ב־1997 וב־2002), יזמה כמה צעדים שנועדו לרכז את חששות הרוסים. כך הוקמה המועצה המשותפת לתיאום ולשיתוף

בשנים האחרונות רוסיה עובדת קשה על ניפוח שריריה הצבאיים. היא עושה זאת על בסיס תפיסתה את עצמה כמעצמה גדולה ומשום שבכוונתה להישאר כזאת

פעולה בין נאט"ו לרוסיה (הנקראת מ־2002 "מועצת נאט"ו ורוסיה – NRC"), אם כי בפועל שיכך עצם קיומה רק מעט את תחושות הניכור הרוסי.

כמו שכבר צוין, זמן לא רב לאחר התמוטטות ברית המועצות הבינה רוסיה שיהיה זה לא ראלי מבחינתה לצפות לשילובה המלא, כשותפה אורגנית, בברית המערבית, ושעליה למצוא דרך עצמאית משלה, בזירה הבין-לאומית. וכך, בשנים האחרונות יש מונח חדש בלקסיקון הפוליטי במוסקווה, הרואה ברוסיה "דמוקרטיה ריבונית". בנוגע לתחום מדיניות החוץ יש הבחנה במונח זה בין רוסיה ובין מדינות אירופה האחרות, שהן – לגישתו – לא עצמאיות לחלוטין, אלא כפופות במידה מסוימת לארצות הברית.²⁸ זוהי נקודת מפתח להבנת תפיסת העולם החיצונית של רוסיה כיום. מוסקווה חשה חוסר נוחות מעיקה בשל העליונות הצבאית והמדינית המערבית הקיימת כיום. יתר על כן, ועד כמה שהדבר מפתיע, לפי הנהגת רוסיה, אף כי נסתיימה המלחמה הקרה, טרם נסתיימה מדיניות ההכלה המערבית כלפי רוסיה. ככל שהדבר נוגע לרוסיה, ארצות הברית ונאט"ו ממשיכים לדאוג את העולם במונחי מדיניות בין-גושית, ורואים ברוסיה, בכל דבר ועניין, גורם זר להם.²⁹ ראייה זו נטועה עמוק בשורש ההתנגדות הבוטה של רוסיה לכל שימוש בכוח של ארצות הברית ובעלות בריתה, בכל מקום בעולם, ללא קבלת הרשאה רשמית ממועצת הביטחון של האו"ם. מכאן נובעת השלילה הנחרצת של מדיניות ממשל בוש, בעניין השימוש בכוח נגד סדאם חוסיין ב-2003 או בעניין האפשרות של מהלך צבאי מצד ארצות הברית (או לצורך מצד ישראל) לבלימת הפרויקט הגרעיני האיראני. אכן, כבר עברו שבע עשרה שנה מאז סיומה של המלחמה הקרה, ועדיין רוסיה מסרבת להסכין עם המעמד המוביל של המערב בזירה העולמית.

עובדה זאת מבהירה מדוע הקו המנחה במדיניותה החיצונית של רוסיה הוא לחבור לגורמים בין-לאומיים, שהם בבחינת משקל נגד לעצמה המערבית. כבר יותר מעשור החיפוש הזה אחר איזונים ובלמים להגמוניה המערבית הוא קו מנחה בהתנהלות הרוסית הבין-לאומית, אולם נהיה בולט ועקבי בימיו של פוטין, בייחוד לאחר המהפך בשוק האנרגיה בתחילת העשור הנוכחי. רוסיה תולה כיום את תקוותה במה שנראה לה כשתי תופעות בזירה הבין-לאומית, שמסוגלות לקרוא תיגר על הדומיננטיות של המערב בעתיד הקרוב: מה שהיא מכנה "הטרויקה", דהיינו הקמת מעין גוש מדיני משותף בינה ובין הודו וסין. ומדינות BRIC, כלומר שילוב של הארצות הלא מערביות, בעלות הכלכלות הצומחות במהירות הרבה ביותר כיום: ברזיל, רוסיה, הודו וסין. צורת חשיבה רוסית זאת באה לידי ביטוי במונח "ארכיטקטורה חדשה של היחסים הבין-לאומיים", שנשמע לאחרונה בקרב חוגים העוסקים במדיניות החוץ במוסקווה והובא במסמכים רשמיים. כן משתקפת ראייה זו בהצעה, המוזרה קמעה, שהגישה רוסיה לנאט"ו ביולי האחרון, וקוראת לחידוש שיטת הביטחון הקיבוצי האירופית, "המיושנת" ולהחלפתה במערכת ביטחון רב-צדדית חדשה שתשתרע "בין ונקובר לוולאדיווסטוק".³⁰

ההצעה מזכירה במידת מה הצעות תעמולה סובייטיות מתקופת המלחמה הקרה, שקראו לארגון מחדש של מערכת הביטחון האירופית.

דומה שבבוא הזמן עתיד להתברר כי קו החשיבה הזה הזוי ובבחינת הונאה עצמית. למשל, יחסי סין רוסיה כיום טובים למדי מאז הסכימו שתי המדינות על תוואי הגבול ביניהן, אך השותפות הזאת עלולה להתברר כאשליה בטווח הבינוני והארוך, לנוכח הגידול המואץ בעצמתה של סין, וקיומם של כמה סכסוכים פוטנציאליים, הרדומים כיום, בין שתי המדינות (כמו בקשר למרכז אסיה והמזרח הרחוק הרוסי). לא ברור גם באיזו מידה רוסיה יכולה לסמוך על יחסי ידידות בין הודו לסין, במסגרת שיתוף פעולה משולש נגד המערב. באותו אופן אין כל ודאות שיש ממש בחזון לתיאום מדיניות אנטי-אמריקנית בקרב מדינות BRIC. הדבר יכול להתברר גם הוא כמקסם שווא.

מסיבה זאת אפשר לסכם כי על סף העשור השני למאה העשרים ואחת רוסיה סובלת מתסכול קשה בעקבות הסדר העולמי החדש, אשר התהווה לאחר שהיא איבדה את המעמד האימפריאלי שלה ואת הנכסים שהיו ברשותה בגינו. החזון של הגמוניה משותפת עם ארצות הברית התברר כמיראז', האפשרות של השתלבות אורגנית בקרב עמי המערב בעייתית במצב הנוכחי, ובעלי ברית טבעיים אחרים בזירה אין לה. לפיכך נהייתה רוסיה מדינה שאינה שבעת רצון ממצבה, ונמצאת במבוכה בנוגע למקומה האמיתי במשפחת העמים.

רוסיה במזרח התיכון: כמה תובנות

סיומה של המלחמה הקרה צמצם מעט את חשיבותם האסטרטגית של היסוד התיכון ושל מה שמכונה ברוסיה "המזרח הקרוב". בכל זאת, בשל שתי סיבות לא מבוטלות לא ירד האזור ירידה משמעותית בסולם העדיפויות הרוסי. הסיבה הראשונה היא קרבתו הגאוגרפית לגבול הרוסי ולאזורים הסמוכים לו. הסיבה

השנייה היא שבשל עושרו וחשיבותו העסקית של אזור המפרץ הפרסי נפתחו לפני רוסיה הבת-ר-סובייטית הזדמנויות כלכליות חדשות. אף כי גם כיום אין לדבר על חפיפת אינטרסים מלאה בין רוסיה ובין מדינות המערב במרחב הזה, יש תחום ניכר של יעדים משותפים. ראשית, להבדיל מברית המועצות, שבעשורים הראשונים של המלחמה הקרה הייתה בעלת עניין מיוחד לערער את היציבות המדינית הקיימת, בייחוד במדינות בעלות משטרים פרו-מערביים, האינטרס הבסיסי של רוסיה

על סף העשור השני
למאה העשרים ואחת
רוסיה סובלת מתסכול
קשה בעקבות הסדר
העולמי החדש, ונמצאת
במבוכה בנוגע למקומה
האמיתי במשפחת העמים

כיום הוא לקיים יציבות מדינית אזורית. אפשר אף לומר כי רוסיה נעשתה גורם סטטוס קוו במזרח התיכון. הענקת עדיפות עליונה לשמירת היציבות האזורית

נוסחה כבר בשנים הבתר-סובייטיות הראשונות, ונשארה כזאת עד עצם היום הזה. כמדינה המורכבת בעצמה ממאות קבוצות אתניות, ומוקפת מדרום ומזרח מערב מגוון עצום של אוכלוסיות אתניות ודתיות, רוסיה חשה מאוימת מכל גילוי של מתיחות לאומית או של קיצוניות דתית. התפיסה היא שחוסר יציבות, אפילו באזורים שכנים שמעבר לגבול, עלול לגלוש לרוסיה גופא.

במובן זה אכן עשתה רוסיה כברת דרך ארוכה מאז "ימי הזוהר" של המעורבות הסובייטית במזרח התיכון. למשל, מאז ימיו של גורבצ'וב כנשיא הייתה מוסקווה עקבית בסירובה לנסות ולשנות את מאזן הכוחות הצבאי בין ישראל ובין סוריה, והתמקדה בסיוע לחיזוק כושר ההגנה של סוריה, ולא בבניין יכולותיה האופנסיות, למרות הפצרותיו של הצד הסורי.³¹ ככל הידוע, לא שינתה מוסקווה מגישתה זו גם בביקורו האחרון שם באוגוסט 2008 של הנשיא אסד. במילים אחרות, מוסקווה סבורה שסכסוך ערבי ישראלי ברמת עצימות גבוהה אינו רצוי לה. משום כך גם הכללתה של רוסיה בקוורטט, האחראי כיום לקידום "מפת הדרכים" להשגת הסדר פלסטיני-ישראלי, עולה בהחלט בקנה אחד עם מדיניותה המזרח-תיכונית של מוסקווה. מובן שההשתתפות הזאת מעניקה לרוסיה את מה שחתרה אליו תמיד: הכרה בין-לאומית במעמדה כמעצמה אזורית. עם זאת, השתתפות זו לא מנעה את רוסיה מלהתנגד נמרצות למבצע הצבאי של ארצות הברית לפני חמש שנים נגד סאדאם חוסיין בשל ראייתה אותו כמוליך לביצור העליונות של ארצות הברית בזירה העולמית בכלל ובאזור בפרט. מלבד זאת, המדיניות הרוסית שונה מן המדיניות הסובייטית שקדמה לה, בהיבט נוסף: היעלמות האידאולוגיה הקומוניסטית, שאפיינה את מדיניות מוסקווה כל המלחמה הקרה, הביאה לפתיחתן של הזדמנויות, שלא היו קיימות קודם לכן,

להרחבת מעורבותה העסקית למדינות אחרות במפרץ (מלבד עיראק וכווית); במכירות אמל"ח ובפיתוח שיתוף פעולה בתחומי סחר ואנרגיה.

עם כל זאת, לעומת העבר, אחד הגורמים המשפיעים ביותר על מדיניותה של רוסיה בזירה זאת, ששינה לחלוטין את פניו מאז התקופה הסובייטית, הוא סוגיית האסלאם על כל היבטיה. מאילוף בינוני בחשיבותו הוא נהיה שיקול מדיני מרכזי, מנקודת ראות רוסית פנימית,

המיעוטים המוסלמים
בתוך רוסיה עתידים
להיות בשנת 2050 42.4
אחוזים מן האוכלוסייה.
ההנהגה הרוסית הנוכחית
מודעת היטב לבעייתיות
של מצב זה

ובוודאי חיצונית. יצוין כי בשל שיעור פוריות גבוה במיוחד המיעוטים המוסלמים בתוך רוסיה עתידים להיות בשנת 2050 42.4 אחוזים מן האוכלוסייה, לעומת 46.4 אחוזים רוסים אתניים באותה שנה.³² עוד לפני ציון המשיכה הפושה בקרב מיעוטים אלה לגישה הדתית הפונדמנטליסטית. ההנהגה הרוסית הנוכחית מודעת היטב לבעייתיות של מצב פנימי זה ברוסיה ולשקיפותו, ובו בזמן למשקלן הנכבד של

המדינות המוסלמיות בזירה הבין-לאומית. כך היו הבעיות הפנימיות של מיעוטים אלה לסוגיה ביחסי החוץ של מוסקווה. סעודיה למשל הייתה הגורם החיצוני שהגיש את הסיוע הכספי הגדול ביותר למורדי צ'צ'ניה וגם המבקרת החריפה ביותר של פעולות צבא רוסיה במחוז זה שבקווקז. עם זאת, תמכה ריאד בבקשת רוסיה לקבל מעמד של משקיפה, בארגון המדינות האסלאמיות (OIC). בשל כל האמור לעיל מוסקווה מעוניינת מאוד בקשר עם הארגון הזה, והיא מייחסת חשיבות רבה למשקלן של תגובות בעולם המוסלמי, הפנימי לה והחיצוני, בנוגע למדיניותה כלפי המזרח התיכון, ישראל, הסכסוך הפלסטיני-ישראלי וסוגיות אזוריות אחרות.

העמדה התמוהה ביותר של רוסיה במישור האזורי המזרח תיכוני נוגעת ליחסה של מוסקווה לפרויקט הגרעיני האיראני. מצד אחד אין שום סיבה לחשוד בכנותן של התבטאויות אלרמיסטיות³³ של אישים רוסים בנוגע לאפשרות שאיראן תשיג יכולת גרעינית צבאית, ומצד אחר יחסי הסחר של רוסיה עם איראן – מייצוא אמצעי לחימה, דרך יחסים כלכליים, עד מעורבות רשמית (ושל גורמים מסחריים פרטיים) – בחלקים מן הפרויקט האטומי של טהראן, משמעותי וכולט. ברור שרוסיה מצויה כאן בדילמה רצינית; היא חרדה מן האפשרות של איראן מגורענת, ובעת ובעונה אחת, ובמידה שווה, היא חרדה באמת מתקיפה מצד ארצות הברית (או לצורך זה – מצד ישראל) חד-צדדית את מתקני הגרעין באיראן. בהיעדר יכולת לבחור בין שתי האופציות, וכנראה גם על בסיס הערכת מודיעין, שמרחיקה את "נקודת האל חזור" של הפרויקט האיראני, בחרו קברניטי המדיניות הרוסית באופציה של אי-הכרעה; הם גוררים רגליים בסוגיית החרפת משטר הסנקציות של מועצת הביטחון, מחששם שמא ייצור הכיוון הזה בסופו של דבר מומנטום לפעולה חד-צדדית מצד ארצות הברית. בכך הם מתחמקים מהתמודדות עם הצורך בצעדי מניעה יעילים. נראה כי העמדה של רוסיה בסוגיה זאת מתאפיינת במבוכה ובחוסר החלטיות.

הערות

המחבר מודה למר נחמיה בורגין על סיועו באיסוף הנתונים.

1. Andrei Kozyrev, "The Lagging Partnership," *Foreign Affairs*, Vol. 73, Number 3, May/June 1994.
2. Richard Nixon, "How to Lose a Cold War", *New York Times*, March 19, 1992.
3. <http://indexmundi.com/russia/gdp/html>
4. Yevgeny Primakov, *Russian Crossroads: Toward the New Millennium*, Yale University Press, New Haven, 2004, pp. 126-127.
5. Primakov, *International Affairs*, July/August 1998.
6. Donaldson, R. H. & J. L. Noguee, *The Foreign Policy of Russia*, M. E. Sharpe, London, 2005. Chapter 5.

- .7 Testified to by public opinion polls, such as those held by the Yuri Levada Center, Moscow (see YLC Press-Release: December 6, 2001; November 3, 2004).
- .8 *BBC News*, April 25, 2005.
- .9 Emil A. Pain, "Contagious Ethnic Conflicts and Border Disputes, Along Russia's Southern Flank", in: Rajan Menon et. Al. (eds.), *Russia and the Caucasus and Central Asia*, M. E. Sharpe, New York, 1999.
- .10 See: "Kontseptsyia Vneshneye Politiki Rossiskoi Federatsii", Prezident Rossii, Ofitsialnyi Sait (www.kremlin.ru/text/docs/2008/07/204108.shtml) (henceforth — Kontseptsyia)
- .11 Z. K. Brzezinski & P. Sullivan (eds.), *Russia and the Commonwealth of Independent States: Documents, Data and Analysis*, M. E. Sharpe, 1997; PINR Report, April 21, 2005.
- .12 *Eurasia Daily Monitor*, July 19, 2004.
- .13 Vladimir P. Lukin, Remaking Russia: Our Security Predicament, *Foreign Policy*, Fall 1992.
- .14 Rajan Menon, Dmitri Trenin, Huasheng Zhao, in: E. Rumer, D. Trenin, H. Zhao (eds.), *Central Asia: Views from Washington, Moscow and Beijing*, M. E. Sharpe, New York, 2007.
- .15 <http://www.eia.doe.gov/cabs/russiabackground.html>
- .16 שם.
- .17 Economist Intelligence Unit, *The World in 2008*.
- .18 *Ibid. and CIA World-Fact-Book 2008*.
- .19 Economist Intelligence Unit, *The World in 2008*.
- .20 Robert S. Norris & Hans M. Kristensen, "Russian Nuclear Forces, 2008, *Bulletin of the Atomic Scientists*, May/June 2008.
- .21 <http://www.whitehouse.gov/omb/budget/fy2008/defense/html>.
- .22 <http://globalsecurity.org/military/world/russia/mo-budget.htm>, Duma Foreign Relations Committee Chairman, Dimitri Rogozin quoted, in: *RFE/RL Newsline*, May 15, 2003.
- .23 Yevgeny Primakov, *Op. Cit.* pp. 129-130.
- .24 <http://www.globalsecurity.org/military/world/russia/industry/html>;
- Rivlin, Paul, *The Russian Economy and Arms Exports to the Middle East*, Memorandum No. 79, Tel Aviv: Jaffee Center for Strategic Studies at Tel Aviv University, November 2005.
- .25 *Moscow News*, April 24, 2008.
- .26 *The Guardian*, December 5, 2007.
- .27 EU Council Presidency, Press Release, May 18, 2007.
- .28 Eduard Lucas, *The New Cold War*, Palgrave Macmillan, London, 2008, pp. 119, 124-126, 146, 204, 208.
- .29 See Kontseptsyia
- .30 שם.
- .31 Andrej Kreutz, *Russia in the Middle East: Friend or Foe?* Praeger Security International, London, 2007, pp. 17-32.
- .32 Gordon M. Hahn, *Russia's Islamic Threat*, Yale University Press, New Haven, 2007, p. 4.
- .33 Putin's conversation with Jewish leaders in Paris, *Haaretz*, October 2007; Russian statesman, closed session, IDC, Oct. 12, 2006.

ראשי תיבות וקיצורים

START-1, Strategic Arms Treaty-1, 1991
CIS, Commonwealth of Independent States, 1991
CSTO, Collective Security Treaty Organization, 1992
EEC, Eurasian Economic Commonwealth, 1992
GUAM, Group of independent nations: Georgia, Ukraine, Azerbaidjan, Moldova, 1997
SALT-1, Strategic Arms Limitations Treaty-1, 1972
SORT, Strategic Offensive (weapons) Reductions Treaty, 2002
CFE, Conventional Forces in Europe (treaty), 1990
PCA, Partnership and Cooperation Treaty, 1997
NRC, NATO Russia Council, 2002
OIC, Organization of Islamic Countries, 1971